

УДК 336.711.65 (73)

Кобильняська Л.М.
кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет харчових технологій

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

FEATURES OF FORMING A COMMON ENERGY POLICY OF THE EUROPEAN UNION

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто особливості формування спільної енергетичної політики країн Європейського Союзу, проаналізовано окремі суперечності створення єдиного внутрішнього енергетичного ринку інтеграційного об'єднання.

Ключові слова: суперечність, енергоринок, енергетика, енергетична політика, Європейський Союз.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены особенности формирования общей энергетической политики стран Европейского Союза, проанализированы отдельные противоречия единого внутреннего энергетического рынка интеграционного объединения.

Ключевые слова: противоречие, энергорынок, энергетика, энергетическая политика, Европейский Союз.

ANNOTATION

In the article the features of the formation of a common energy policy of the European Union, analyzed individual differences to create a single internal energy market integration of unification.

Key words: conflict, energy market, energy, energy policy, the European Union.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Енергетична стратегія держав Європейського Союзу розгортається в складному глобальному економічному середовищі, основними характеристиками якого є зростання цін та конкуренція за енергоресурси, прискорене вичерпання запасів енергоносіїв, непрозорість та неконкурентність частини ринків енергоресурсів, недоінвестованість енерговидобувних галузей країн-експортерів.

Незважаючи на всі зусилля країн-членів ЄС в сфері заощадження електроенергії, споживання енергоносіїв цими країнами продовжує зростати. Таке негативне явище призводить до ще більшої залежності від зовнішніх джерел постачання та водночас спонукає до проведення більш активної та інтегрованої загальноєвропейської енергетичної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми. Окремі питання створення єдиної енергетичної політики країн Європейського Союзу розглядали як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники, зокрема: О. А. Васильєв, В. В. Дрозденко, Д. Долішній, Л. Л. Кістерський, Т. І. Биркович, І. Петренко, О. А. Селезньова.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Впровадження економіко-правових механізмів реалізації енергетичної стратегії Європейського Союзу має здійснюватись з урахуванням особливостей спільної енергетичної політики ЄС та її нормативно-інституційного виміру. В рамках Європейського Союзу зростає потреба у створенні єдиної і спільної для всіх країн-членів енергетичної політики.

Формулювання цілей статті. Основними цілями публікації є дослідження окремих складових спільної енергетичної політики країн Європейського Союзу та можливостей створення внутрішнього енергетичного ринку Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Країни Європейського Союзу мають взаємозалежні енергетичні ринки і галузі, проте, не мають узгодженої енергетичної політики. Наприклад, частина цих країн зробила ставку на лібералізацію енергетичної галузі та енергетичного ринку, жорстко розокремивши виробників, постачальників і продавців енергоресурсів (передусім, йдеться про Велику Британію). Натомість, інші країни-члени ЄС (передусім, йдеться про Францію) зберігають на національному енергетичному ринку та в національній енергетичній галузі потужні та вертикально інтегровані компанії-монополісти. Навіть в питанні розвитку альтернативних (поновлюваних) джерел енергії підходи і практики країн-членів ЄС відрізняються.

Більшість країн Європейського Союзу ще не готова брати повноцінну участь в такій політиці, про що говорять суперечності з приводу індикативних показників в галузі енергетики, які було доведено до кожної окремої країни-члена ЄС в рамках відповідної енергетичної стратегії цього регіонального об'єднання. На сьогодні більшість держав-учасниць Європейського Союзу заявляють про свою неготовність виконати ці індикативні показники, наводячи низку політичних, організаційних, фінансово-економічних, технологічних та екологічних заперечень.

Однією з найбільших проблем спільної енергетичної політики Європейського Союзу є фінансово-економічна, а саме – необхідність багаторазового збільшення інвестицій в сферу енергомереж і зв'язків національних енергосистем країн-членів. Саме завдяки таким інвестиціям може бути створена єдина загальноєвропейська енергомережа, диверсифіковані джерела надходження енергоресурсів. На думку європарламентарів, єдина мережа і диверсифікація джерел енергонадходження є двома головними елементами політики енергетичної безпеки ЄС. Орієнтація на створення єдиної загальноєвропейської енергомережі включає також створення суттєвих стратегічних запасів енергоресурсів, спільних для всіх країн даного регіонального об'єднання [1].

Європейський Союз є одним з перших світових економічних блоків, який розробив і досить успішно втілює спільну енергетичну стратегію. На сьогодні країнам-членам ЄС вже вдалось обмежити енергоспоживання. Навіть в тому випадку, коли індикативні показники, доведені ЄС країнам-членам в рамках спільної стратегії обмеження енергоспоживання, будуть виконані наполовину, то й в цьому випадку результати можуть вважатися історично безпрецедентними. Згідно з їх більш-менш оптимістичними прогнозами, для того щоб скоротити споживання газу і зменшити зростання споживання електроенергії, достатньо навіть тих технологій, що є сьогодні.

Британські експерти вважають, що до 2030 р. споживання ЄС газу може бути зведено до рівня початку

90-х років, що означає щорічне зменшення споживання газу на 125 млрд. м³, тобто такому об'єму газу, що відповідає теперішньому сукупному споживанню таких країн, як Німеччина, Франція та Іспанія. Показово, що найбільший потенціал економії міститься саме в секторі домашніх і комунального господарств, а не в сфері промисловості, в якій вже зроблено суттєві кроки в напрямку до економії енергоресурсів. Найбільший внесок може бути зроблено завдяки застосуванню більш ефективних конденсуючих бойлерів. На сьогодні такі бойлери використовуються в 50% домашніх господарств Нідерландів, однак аналогічний показник для решти країн Європейського Союзу є значно нижчим. Як вважають британські фахівці, головною проблемою, що заважає скоротити побутове споживання електроенергії, є зростання кількості різноманітних електроприладів. Нарешті, на думку британців, ефективна стратегія енергозбереження не лише зменшить залежність країн ЄС від російського газу, але й суттєво зменшить цінність двох альтернативних газогонів («Північний потік» і «Південний потік») [2, ст. 19-22].

Структурне розокремлення компаній-енерговиробників та компаній-енергопостачальників дає можливість: по-перше, суттєво знизити витрати на виробництво, оскільки робить ринок більш відкритим і конкурентним, а також створює можливості для доступу до альтернативних мереж транспортування енергоресурсів; по-друге, суттєво покращити екологічну ситуацію, оскільки виробники енергії на основі оновлюваних ресурсів отримують кращі можливості для доступу до енергомереж; по-третє, значно збільшити інвестиції в енергогалузь. Обсяг інвестицій в структурно розокремлену енергетичну галузь значно переважає інвестиції в енергетичну галузь, яка складається з величезних та вертикально інтегрованих компаній-монополістів. Нині саме такими є енергетичні галузі більшості континентальних європейських країн, зокрема, Франції. Слід зауважити, що переважно енергетичний сектор Великої Британії відзначається таким структурним розокремленням компаній-виробників та компаній-постачальників енергоресурсів. Крім того, структурне розокремлення енергетичної галузі дає можливість суттєво підвищити надійність енергомереж. Так, за оцінками британських фахівців, надійність енергомереж Англії та Уельсу в п'ять разів перевищує надійність енергомереж країн континентальної Європи.

Проблематика енергетичної безпеки дедалі більше виходить на порядок денний провідних держав Європейського Союзу. Велика Британія передусім пов'язує цю проблематику з парниковим ефектом, який загрожуватиме всім країнам світу небезпечними кліматичними змінами, а отже й, негативними змінами в економічній та демографічній ситуаціях. На думку британських експертів, 2/3 всіх викидів вуглекислого газу пов'язано з тим, як людство виробляє і використовує енергію. Причини і наслідки кліматичних змін глобальні, тому й рішення можливе не на національних, а глобальному рівні. На підставі розрахунків сьогоднішніх тенденцій британські фахівці стверджують, що до 2050 р. світові викиди газів, що спричиняють парниковий ефект, вдвічі перевищать обсяги викидів доіндустріальної епохи. Загрозливою цю ситуацію робить ще й те, що попит на енергію зростає, особливо в Сполучених Штатах та таких динамічних нових глобальних економіках, як Китай та Індія. На підставі нинішніх даних, світовий попит на енергію зростає в 2030 р. на 50%, а на енергоресурси, використання яких спричиняє парниковий ефект – на 55% [3].

Британська політика в галузі енергетичної безпеки та запобігання кліматичним змінам спрямована на виконання та реалізацію трьох основних завдань: за-

ощадження енергії; розвиток і залучення екологічно чистих енергоресурсів; гарантування надійності енергопостачання за цінами, які б не підірвали британську конкурентоспроможність на світових ринках [4, ст. 89-90].

Заощадження енергії є вихідним пунктом британської енергетичної стратегії. За твердженням британських експертів, енергозаощадження є найдешевшим шляхом зменшення викидів вуглекислого газу.

Зокрема, сьогодні чимало енергоспоживаючих британських та європейських товарів, наприклад, автомобілі чи побутове обладнання, експортуються. Саме тому зростає потреба в системі міжнародних угод, котрі б визначали якнайвищі стандарти ефективності цих товарів.

Велика роль в енергозаощадженні, на думку британської сторони, має відводитись побутовому споживанню енергії. На сьогодні планується зробити всі новобудови такими, що або зовсім не викидають вуглекислий газ в атмосферу, або роблять це в мінімальних об'ємах. У вже існуючому житловому фонді також вживаються заходи для підвищення його енергоефективності.

Транспорт є також однією з тих сфер, в якій може бути досягнутий високий рівень енергозаощаджень. На сьогодні саме в сфері енергозаощадження в транспортній галузі Велика Британія займає провідні позиції серед країн ЄС. Чимала роль в енергетичній стратегії Об'єднаного Королівства належить розвитку екологічно чистих джерел енергопостачання.

Важливу роль в енергетичній стратегії Великої Британії відіграють відновлювальні джерела електроенергії. Так, з 2010 р. планувалось надавати 1 млрд. фунтів стерлінгів щорічно та подвоїти цю суму в 2020 р. Разом з тим, якою б екологічно вірною не була б стратегічна орієнтація на поновлювані джерела енергоресурсів, в багатьох британських експертів вона викликає заперечення. Частина з них стверджує, що використання біопального так само негативно впливає на кліматичні зміни, сприяючи посиленню парникового ефекту. Інша частина стверджує, що ресурсів землі не вистачає навіть для того, аби прогодувати більшу частину людства, не кажучи вже про сировину для альтернативних енергоносіїв. До того ж, вирощування цієї сировини призводить до надмірного виснаження ґрунтів [5, ст. 121-123].

Безперечно, розвиток поновлюваних джерел енергії може покращити ситуацію, однак на сьогодні жодна з країн Європейського Союзу не має достатнього інвестиційного та технологічного потенціалу, аби забезпечити цей розвиток. Зокрема, енергія вітру планувалась як одна з основаних альтернатив атомній енергії, однак сучасний рівень технологій та кліматична ситуація в більшості країн Європи не дає можливості повноцінно задіяти це альтернативне джерело енергії. Саме тому деякі країни Європи все ще роблять ставку на атомну енергетику.

У свою чергу, французька сторона залишається досить скептичною щодо результатів лібералізації європейського енергетичного ринку. На її думку, на цей ринок впливає низка факторів, які не дають змоги отримати позитивний ефект (передусім йдеться про підвищення конкурентоспроможності) навіть за умов лібералізації. Зокрема, вартість електроенергії в країнах ЄС і надалі зростатиме, що зумовлено, по-перше, потребою в модернізації енергетичних галузей країн-членів, по-друге, додатковим оподаткуванням енергоресурсів, використання яких призводить до використання парникового ефекту, по-третє, відмовою частини європейських країн та їх зверненням до енергоресурсів, котрі викликають парниковий ефект [6].

На думку французької сторони, будь-яка відповідальна енергетична стратегія Європейського Союзу

повинна ґрунтуватися на рівновазі між трьома основними цілями енергетичної політики – безпека постачання енергоресурсів, врахування екологічних ефектів, глобальна та локальна конкурентоспроможність.

На глобальному рівні, за твердженням французької сторони, енергетична політика Європейського Союзу має здійснюватись з урахуванням двох присутніх елементів: по-перше, напруженої ситуації на світових ринках нафти і природного газу, зумовленої зростанням цін; по-друге, кліматичних змін, викликаних використанням енергоресурсів. У першому випадку Франція стурбована зростаючою залежністю від країн ОПЕК. В другому випадку французькою стороною констатується певна суперечність. З одного боку, 80% енергоресурсів, що використовуються країнами ЄС, належить до тих різновидів енергоресурсів, котрі викликають парниковий ефект. З іншого боку, ЄС відповідальний лише за 13% світових викидів газів, що створюють парниковий ефект. Попри такий досить незначний «внесок» в погіршення глобальної екологічної ситуації, Франція закликає до поглиблення та інтеграції на регіональному рівні спільної європейської енергетичної політики задля встановлення тісного взаємозв'язку між цією політикою та екологічною політикою Євросоюзу [1].

На європейському рівні французька сторона констатує, що, попри всі зусилля країн-членів ЄС в сфері заощадження електроенергії, споживання енергії цими країнами продовжує зростати, що незабаром призведе до ще більшої залежності від зовнішніх джерел постачання. Згідно з європейськими експертами, нинішній рівень енергетичної залежності країн Європейського Союзу становить 50%, і якщо не буде вжити ніяких заходів, то у 2030 р. цей рівень сягне 70%.

У контексті спільної енергетичної політики Європейського Союзу Францією запропоновано розробку кожного окремою країною-членом свого власного плану енергетичного розвитку, який би містив середньо- та довгострокові прогнози щодо регулювання попиту і пропозиції. Кожна з цих країн повинна дотримуватися зрівноваженої енергетичної політики, ґрунтованої на балансі між потребами в енергоресурсах вітчизняної промисловості, власним імпортом, а також екологічним ефектом від використання цих енергоресурсів. Також пропонується розробка на рівні Європейського Союзу багаторівневого планування інвестицій у виробництво, транспортування, прийом і зберігання енергоресурсів з врахуванням екологічних аспектів та необхідності лібералізації європейського енергоринку. Французькою стороною було зроблено наголос на необхідності інтенсифікації та координації обміну інформацією між ЄС та відповідними установами країн-членів в галузі енергетичної політики, що дасть можливість не лише координувати національні енергетичні політики і виробляти спільну енергетичну політику, але й підвищить надійність енергетичних мереж та інтенсифікує трансграничний обмін енергоресурсами. Крім того, на думку французької сторони, нагальним є більш чіткий розподіл повноважень між рівнем Європейського Союзу і національним рівнем країн-членів, законодавча гармонізація енергетичних галузей та енергетичних ринків держав-учасниць, вироблення спільних (загальноєвропейських) критеріїв оцінки енергетичної безпеки та екологічних наслідків експлуатації енергоресурсів.

Франція закликає своїх партнерів по інтеграційному об'єднанню приділити увагу проблематиці економії енергії. Французький підхід в цьому питанні передбачає поділ всіх європейських споживачів енергії на три основних сектори – побутовий і службовий сектор, транспорт, промисловість і сільське господарство. Кожен з цих секторів відзначається

своєю особливістю в плані методів і цілей енергозбереження, зокрема, транспортний сектор є найбільш відповідальним за викиди газів, що спричиняють парниковий ефект, а також за залежність країн ЄС від зовнішніх джерел надходжень нафти. На думку французької сторони, саме транспортний сектор робить Європейський Союз енергетично уразливим. Французькі фахівці вважають, що енергозбереження може бути ефективним лише за виконання двох основних умов – наявності відповідних новітніх технологій, а також змін у ставленні до енергетичних проблем громадян країн Європи. На думку французької сторони, навіть найкращі технології енергозбереження не дадуть належного результату в разі, коли не зросте відповідальність окремих споживачів та людей, причетних до прийняття рішень як в державному, так і в приватному секторі щодо питань збереження та поновлюваних джерел енергії. Франція закликає інші країни Європи розгорнути широку пояснювальну кампанію як на загальноєвропейському рівні, так і на національних рівнях країн-членів об'єднання.

В питанні енергозбереження Франція пропонує вжити на рівні Європейського Союзу такі заходи: підкорегувати, концептуально оформити та сценарно-прогностично визначити загальні європейські індикативні показники, доведені ЄС країнам-членам. Зокрема, йдеться про 60-80% скорочення викидів газів, що спричиняють парниковий ефект. На думку французької сторони, під час запровадження цього індикативного показника не всі перешкоди (фінансові, технологічні, законодавчі) на шляху його втілення були враховані. Франція рекомендує Європейському Союзу заклакати країн-членів використовувати частину коштів зі структурних фондів ЄС на енергозбереження. Зі свого боку, ще у 2005 р. Франція розробила власні плани економії енергії, які також включають низку індикативних показників. Зокрема, французька сторона планує щорічно 2% економію енергії до 2015 р. і 2,6% економію між 2015 і 2030 роками. Францією також заплановано щорічне 3% скорочення викидів газів, що спричиняють парниковий ефект [7, ст. 23-24].

Висновки. 1. Перша суперечність спільної енергетичної політики Європейського Союзу полягає у тому, що індикативні показники, які, переважно у формі директив, спускаються з рівня ЄС на національно-державні рівні, не можуть бути виконаними навіть найбільш розвиненими країнами-членами ЄС. Останнім просто не вистачає інвестиційного та технологічного потенціалу, аби досягнути сформульованих ЄС цілей. Хоча самі ці показники під сумнів не ставляться і вважаються цілком слушними. На сьогодні більшість індикативних показників спільної європейської енергетичної політики навіть найрозвинутішими і найбагатшими країнами можуть бути виконані наполовину. Тому проблема не в тому, що енергетичне законодавство країн Євросоюзу не уніфіковане на основі загальноєвропейських стандартів, а в тому, що цим державам бракує коштів та технологій.

2. Друга суперечність спільної енергетичної політики держав Європейського Союзу полягає в різних підходах цих країн до проблематики лібералізації національних галузей та енергоринків. На рівні Європейського Союзу послідовно здійснюється політика структурного розокремлення між виробниками, постачальниками і продавцями енергоресурсів. Однак ця політика підтримується і може бути втіленою лише частиною країн-членів ЄС. Зокрема йдеться про Великобританію. Натомість багато інших країн і передусім Франція вважають за необхідне зберігати великі та вертикально інтегровані компанії-монополісти, виправдовуючи свій підхід тим, що такі компанії при-

ваблюють більші інвестиції, ними легше управляти та регулювати їх діяльність, вони є більш конкурентоспроможними на глобальному рівні. Парадоксально, але аргументи і прихильників лібералізації європейських енергоринків та енергогалузей, і аргументи їх опонентів є однаково слухними, тому й вирішення цієї проблеми лежить не на рівні уніфікованої політики Європейського Союзу, а на рівні національних енергетичних політик, коли кожна окрема країна обирає собі ту форму організації енергетичної галузі та енергетичного ринку, яка найбільш їй підходить.

3. Третя суперечність спільної енергетичної політики країн ЄС полягає у тому, що спільна та уніфікована для всіх країн-членів енергетична стратегія може призвести до руйнації національно унікальних та ustalених впродовж багатьох десятиліть пропорційних співвідношень між різними енергоресурсами в рамках енергетичних комплексів кожної окремої країни-члена ЄС.

4. Четверта суперечність спільної енергетичної політики ЄС впливає зі зростаючої залежності Європейського Союзу від імпорту енергоносіїв. До 2030 р. ситуація може стати критичною, тому жодна уніфікація енергетичних законодавств країн-членів ЄС тут не зарадить, адже бракує фінансів та технологій. В останньому випадку йдеться про технології виробництва енергії на основі альтернативних та поновлюваних джерел. На сьогодні ці технології все ще залишаються дорогими і недостатньо ефективними, і навряд чи зможуть найближчим часом замінити традиційні способи виробництва енергії. Крім того, альтернативні та поновлювані види енергоресурсів також не є цілковито екологічно безпечними. Частина з них спричиняє той самий парниковий ефект, а частина створює якісно нові екологічні загрози. Тому, з реалістичного погляду, єдиними більш-менш ефективними елементами спільної енергетичної політики країн Європейського Союзу є енергозаощадження і розвиток атомної та гідроенергетики.

5. Уніфікація енергетичних законодавств країн-членів ЄС мало чим допоможе цим країнам в їх діяльності на світових енергоринках, ситуація на яких прискорено загострюється через вичерпання запасів енергоресурсів, зростаюче споживання традиційних енергоресурсів та відповідне зростання цін на них, а також прискорену політизацію глобальних енергетичних проблем. На сьогодні набагато важливішим від законодавчої уніфікації є уніфікація технологічна, спрямована на створення єдиної загальноєвропейської енергомережі та запасів енергоресурсів, а також мобілізація фінансових ресурсів задля розвитку і модернізації енергетичних комплексів країн-членів ЄС.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. История ОПЕК: рынок и политика [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.aln92.ru/msg/20340619_ts1rcb.html.
2. Правове регулювання газової сфери та нафтопостачальної сфери у Європейському Союзі : порівняльно-правове дослідження / [С. В. Голикова та ін. : за заг. ред. В. Г. Дідика] ; М-во юстиції України, Держ. департамент з питань адаптації законодавства. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 148 с.
3. Пибалгс А. Энергетическая политика ЕС может стать началом новой промышленной революции / Андриис Пибалгс [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tendyer.org/rus/03/10/>.
4. Імпорто-експортна політика України в енергетичній сфері : стратегічні пріоритети / [А. І. Шевцов, М. Г. Земляний, В. В. Вербинський, А. З. Дорошкевич, Т. В. Рязова] ; за ред. А. І. Шевцова. – Дніпропетровськ : ДФ НІСД, 2005. – 147 с.
5. Пуригіна О. Г. Міжнародні економічні конфлікти : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів / О. Г. Пуригіна. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 276 с.
6. Швеєв Е. А. Страны Меркосур: природные ресурсы–энергетика–интеграция [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://geo.1september.ru/article.php?ID=200301403>.
7. Газові ринки ЄС і України: проблеми розвитку та інтеграції (Аналітична доповідь Центру Разумкова) // Національна безпека і оборона. – 2008. – № 8. – С. 2–41.

УДК 005.336.4:[005.33:005.52]

Ракітіна Л.І.

*викладач кафедри соціології та психології управління,
Харківський національний економічний університет*

АНАЛІЗ ФАКТОРІВ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ВИРОБНИЧОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКІ ЗНАНЬ

ANALYSIS OF THE FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL PRODUCTION ORGANIZATION IN THE EMERGING KNOWLEDGE ECONOMY

АНОТАЦІЯ

Проаналізовано систему внутрішніх факторів, що впливають на розвиток людського капіталу. Деталізовано вплив внутрішніх факторів на результируючий показник. Досліджено якісний вплив внутрішніх факторів на розвиток людського капіталу виробничої організації шляхом підтвердження гіпотези дослідження.

Ключові слова: знання, інтелект, капітал, внутрішні фактори, людський капітал, гіпотеза, методи навчання, тип особистості, організаційна культура.

АННОТАЦІЯ

Проанализирована система внутренних факторов, влияющих на развитие человеческого капитала. Детализировано влияние внутренних факторов на результирующий показатель. Исследовано качественное влияние внутренних факторов на развитие человеческого капитала производственной организации путем подтверждения гипотезы исследования.

Ключевые слова: знания, интеллект, капитал, внутренние факторы, человеческий капитал, гипотеза, методы обучения, тип личности, организационная культура.

Annotation

The system of internal factors that influence the development of human capital. Detail the influence of internal factors on the resulting figure. Qualitative influence of internal factors on the development of human capital production organization by confirmation of the hypothesis of the study.

Key words: knowledge, intelligence, capital, internal factors, human capital hypothesis, teaching methods, type of personality, organizational culture.

Вступ. Нові умови господарювання у ХХІ столітті свідчать про принципово новий етап розвитку суспільства. Незважаючи на те, що у центрі розвитку економіки залишається людина з її індивідуальними характеристиками, орієнтир зміщено у напрямку її знанневого капіталу та здатності до саморозвитку та самовдосконалення. Новий етап розвитку характеризується тенденціями глобалізації суспільного